

Kielikertomukset Pohjois-Fennoskandian ja Romanian suomalais-ugrialaisten vähemmistöjen identiteettiä rakentamassa

ENIKŐ MOLNÁR-BODROGI

Väitöksenalkajaisesityelmä Oulun yliopistossa 22. huhtikuuta 2022

Kiinnostuksellani vähemmistökieliä ja niiden puhujia kohtaan on syvät ja vahvat juuret, koska olen syntynyt transilvanianunkarilaiseen perheeseen Romaniassa. Kotikielemme on aina ollut unkariksi, olen käynyt unkarinkielistä koulua ja olen kasvanut unkarinkieliseen kulttuuriin. Yliopistossa olen opiskellut unkarin kieltä ja kirjallisuutta pääaineenani ja englannin kieltä ja kirjallisuutta sivuaineenani. Olen oppinut arvostamaan ja kunnioittamaan monikielisyttä varhaisista vuosistani lähtien, koska kotikaupunkini arjessa romania oli enemmistökieli ja unkarin lisäksi myös saksa oli läsnä jonkin verran. Luin mielelläni unkarinkielisten kirjojen lisäksi myös romaniankielisiä kirjoja, ja opittuani tarpeeksi hyvin englantia ja saksaa koulussa näillä kielillä kirjoitetut tekstit olivat myös mukana elämässäni. Monikielisenä oma äidinkieleni on kuitenkin aina ollut etusijalla, ja vähemmistöön kuuluvana olen jo varhaisesta vaiheesta lähtien oppinut havainnoimaan kielten välisiä hierarkkisia eroja.

Suomen kielen opintoni ovat tarjonneet minulle uuden näkökulman vähemmistökielten tutkimukseen. Suomen kirjallisuuden ja kulttuurin apulaisprofessorina Cluj-Napocan (unkariksi Kolozsvárin) Babeş-Bolyain yliopistossa olen opettanut myös kurssin, jonka aiheena oli monikielisyys Fennoskandiassa. Olen seurannut suurella mielenkiinnolla Fennoskandian suomalaisperäisten kielivähemmistöjen, erityisesti meänkielisten ja kveenien asemaa. Tutkimukseni on täten alkanut itse asiassa jo ennen kuin olen tullut tohtorikoulutettavaksi. Olen aiemmin tutkinut kveenien kielellisen ja kulttuurisen identiteetin muodostumista ja olen myös julkaissut artikkeleita tästä aiheesta (esim. M. Bodrogi 2007, 2009). Toinen aikaisempi tutkimusaiheeni, johon olen vieläkin perusteellisemmin perehtynyt, on Bengt Pohjasen, Tornionlaakson merkittävimmän ja tuotteliaimman meänkielellä kirjoittavan kirjailijan tuotanto. Ensimmäinen lukemani meänkielinen teksti, Pohjasen runo ”Kielettömänä syntyny” on tehnyt

minuun syvän vaikutuksen ja innostanut minua oppimaan meänkieltä ymmärtääkseni paremmin meänkielistä kulttuuria. Olen monesti pohtinut, miten on mahdollista Pohjois-Fennoskandian kielimaisemassa kehittää oman vähemmistöryhmänsä häipyvää kieltä siten kuin Pohjanen on onnistunut tekemään.

Tutkimukseni poikkeaa vähemmistökielitutkimuksen valtavirrasta Pohjoismaissa, jossa usein nykyään keskitytään monikielisyyssnäkökulmaan. Keskityn työssäni omalla kielellään aktiivisesti kirjoittavien henkilöiden teksteihin. Väitöskirjani koostuu suomenkielisestä yhteenvedosta sekä viidestä osatutkimuksesta, jotka on julkaistu vertaisarvioituina artikkeleina suomen-, unkarin- ja englanninkielisissä tieteellisissä aikakauslehdissä ja kokoomateoksissa (M. Bodrogi 2016; Molnár Bodrogi 2015, 2019, 2020a, 2020b).

Väitöskirja edustaa vähemmistökielitutkimusta, ja sen voi luokitella myös fennougriistiikkaan kuuluvaksi termin laajemmassa merkityksessä. Pääkysymys on, millaiset kielinarratiivit eli kertomukset kielestä rakentavat niiden kielellisiin ja etnisiin vähemmistöihin kuuluvien oppineiden eli esimerkiksi kirjailijoiden, toimittajien ja opettajien identiteettiä, jotka käyttävät aktiivisesti omaa vähemmistökieltään. Vertailen kolmen Pohjois-Fennoskandian vähemmistön eli meänkielisten, kveenien ja saamelaisten sekä kahden Romanian unkarinkielisen vähemmistön eli transilvanianunkarilaisten¹ ja csángójen (tai Moldovan unkarinkielisten) tilannetta toisiinsa. Tietääkseni juuri näihin ryhmiin kohdistuvaa tutkimusta ei ole tehty, ja siksi haluan työlläni paikata tätä aukkoa. Muita keskeisemmässä asemassa on meänkieli ja Bengt Pohjasen tuotanto.

Osajulkaisuissani tutkimuskysymyksiä on monta, mutta kaikkien tavoitteena on ollut avata työn pääkysymystä eri näkökulmista. Tutkimuskysymykset olen luokitellut fokuksen mukaan viiteen ryhmään: 1) Millaisia identiteettiä representoivia kertomuksia kielinarratiiveissa tulee esille? 2) Millaisia valtasuhteiden ja identiteetin rakentamiseen liittyviä kertomuksia kielinarratiiveissa tulee esille? 3) Millaisia kieliryhmien välisten rajojen vetämiseen ja niiden ylittämiseen liittyviä kertomuksia kielinarratiiveissa tulee esille? 4) Millaisia virallisen historiankirjoituksen vastakertomuksia kielinarratiiveissa tulee esille? 5) Millaisia yksilöllisen ja kollektiivisen identiteetin yhtymäkohtia kielinarratiiveissa tulee esille?

Tutkimuskysymykseni sisältävät taustaoletuksen siitä, että vähemmistökielellä kirjoittavien teksteissä oman etnisen tai kansallisen ryhmän kuvaamisella on merkittävä rooli. Oman tutkimukseni lähtökohtana on vähemmistökielisyyden kategoria, mutta irrottaudun kuitenkin lähtökohtaisesti ajatuksesta, jonka mukaan olisi olemassa yhtenäinen vähemmistökielinen ryhmä. Toisaalta käsitän kielelliset ja etniset ryhmät ensisijaisesti diskurssin ilmiönä, eli ryhminä, ”joita luodaan ja merkityksellistetään kielen käytössä” (Pälli 2003: 14). Tutkimani vähemmistöryhmät määrittävät toki myös kielen ulkokuolella, mutta tutkimukseni kohteena ne saavat asemansa kielen kautta.

1. Keskityn tutkimuksessani erityisesti transilvanismiin, jota on yleisesti pidetty kahden maailmansodan välisen ajan Transilvanian kulttuurin ja henkisen elämän tärkeimpänä regionaalisenä ideologiana. Unkarinkieliset kirjailijat, historioitsijat ja journalistit ovat kehittäneet sen Romaniassa vuoden 1919 jälkeen, ja sen vaikutus on kestänyt nykypäiviimme saakka.

Tutkimukseni moniulotteisuuden takia työn teoreettinen ja metodologinen viitekehys on moninainen ja ammentaa monesta humanistisesta tieteestä, tarkemmin kielen-, kirjallisuuden- ja kulttuuritutkimuksen eri suuntauksista. Teoreettisena lähtökohtana on narratiivitutkimus ja sen rinnalla diskurssitutkimus ja kieli-ideologioiden tutkimus. Kertomus ja identiteetti ovat tutkimukseni tärkeimpiä avainsanoja. Narratiivitutkimuksen alalla lähdin liikkeelle laajasta ajatuksesta, että kaikenlaiset tekstit, esimerkiksi mediatekstit, runot ja kaunokirjallinen proosa voidaan ymmärtää myös kertomuksiksi (ks. esim. Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006). Ihmiset muodostavat identiteettiään ja pystyvät toimimaan maailmassa juuri kertomusten tuottamisen kautta (Hägg, Lehtimäki & Steinby 2009: 14). He tekevät maailmaa merkitykselliseksi kielen avulla, tuottamalla siitä kertomuksia ja kertomalla niitä toisille ihmisille (Sintonen 1999: 44–45). Diskurssitutkimuksen näkökulmasta narratiivit ovat ”yhtäältä kulttuurisesti ja historiallisesti kiteytyneitä tapoja kertoa tapahtuneesta, välittää tietoa, opettaa, viihdyttää ja neuvoa, toisaalta aina ainutlaatuisia, yksilön omia tapoja merkityksellistää, elää uudestaan ja jakaa omia kokemuksia ja tunteita” (Pietikäinen & Mäntynen 2009: 105). Tällä tavalla kertomuksissa sulautuu yhteen yksilön ainutlaatuinen mikromaailma sekä yhteisön ja sen kulttuurin makromaailma. Tämä nousee esiin myös omasta tutkimusaineistostani, jossa vähemmistökirjoittajien kertomusten avulla kokemuksia ja tapahtumia voidaan ymmärtää, muistaa ja jakaa. Narratiivisella tutkimuksellani olen antanut äänen periferialle ja marginaalille, hahmottanut vastakertomuksia ja tutkinut, miten narratiiveilla voi rakentaa identiteettejä.

Diskurssi-termiä on määritelty ja käytetty monella tavalla humanistisilla ja yhteiskunnallisilla tieteenaloilla. Itse ymmärrän diskurssin kielenkäyttönä yhteiskunnallisessa ja kulttuurisessa kontekstissa (ks. Jaworski & Coupland 2006: 3; Pietikäinen & Mäntynen 2009: 24–25; Pälli & Lillqvist 2020: 375). Diskurssi muodostuu teksteistä, ja sitä tulkitaan sellaisten merkityssuhteiden systeemiksi, jotka rakentuvat sosiaalisissa käytännöissä ja jotka samalla rakentavat sosiaalista todellisuutta (Pälli 2003: 23). Tässä tutkimuksessa tarkoitan siis diskurssilla tapaa puhua kielistä ja niiden tehtävistä yhteisössä. Diskurssi on dynaaminen prosessi, ei staattisten merkityssuhteiden muodostama järjestelmä. Tutkimuksessani analysoin tekstejä, joissa erilaiset diskurssit toteutuvat, eli käsitän tekstin kielellisenä muotona ja diskurssin kielellisen muodon käyttönä, sanojen ja rakenteiden valintana.

Diskurssitutkijat kiinnittävät huomiota myös siihen, että kertomuksen kertoo aina joku ja se on tarkoitettu jollekulle todelliselle tai kuvitteelliselle yleisölle. Kertomuksilla voi olla monenlaisia tavoitteita. Tutkimassani aineistossa kertomusten päätavoitteena on antaa tietoa vähemmistökielisten yhteisöjen asemasta, kielestä ja historiasta, opettaa, kirjoittaa vastatarinaa viralliselle historiankirjoitukselle sekä luoda yhteisyyttä sisäryhmässä oman kielen kautta. Diskurssit luovat aina valikoidun ja rajallisen kuvan maailmasta. Diskurssien avulla organisoidaan merkityksiä tietyllä tavalla, ja samaan aikaan rakentuu myös tietty representaatio puheena olevasta aiheesta sekä siihen liittyvistä toimijoista, heidän välisistään suhteista sekä identiteeteistä (Pietikäinen & Mäntynen 2009: 55).

Narratiivien analyysiin on mahdollista soveltaa monenlaisia diskurssitutkimuksen keinoja. Tutkimuksessani olen tarkastellut esimerkiksi sitä, miten ja miltä osin kertomus muuttuu, kun kertoja vaihtuu. Olen kiinnittänyt huomiota myös siihen, minkä-

laisia muutoksia aiheuttaa se, onko kertoja vähemmistön vai enemmistön edustaja. Kaikissa osajulkaisuissani käy ilmi sekkin, että narratiivien rakenne on aina representaatio eli kertomuksen muodossa esitetty kuva todellisuudesta.

Kertomukset liittyvät myös valtaan. Diskurssit voivat toimia vallankäytön keinoina, koska diskursseissa muodostuu aina tietynlaista tietoa ja rakentuu tiettyjä näkökulmia ja vastaavasti toisia sulkeutuu pois (Pietikäinen & Mäntynen 2009: 58). Tutkimuksessani diskursiivisen vallan käyttö ilmenee esimerkiksi siinä, kun määritellään, mikä kieli katsotaan arvokkaaksi ja mikä hyödyttömäksi yhteiskunnassa. Kertominen voi olla elintärkeää vähemmistöille poliittisten diskurssien kontekstissa.

Koska tarkastelen tutkimuksessani kieleen liittyviä narratiiveja ja diskursseja, on tarpeen tutkia myös niiden takana olevia kieli-ideologioita ja niihin liittyviä laajempia ideologioita. Heikkisen (2012: 117) mukaan ideologia on tapa, jolla yksilö aktiivisesti elää roolinsa yhteiskunnassa, ja se tekee mahdolliseksi, että yksilö ylipäättään voi toimia. Tässä tutkimuksessa määrittelen kieli-ideologiat kielenkäyttäjien sellaisiksi uskomuksiksi kielestä, joilla selitetään havaituja kielen rakenteita tai kielen käytön piirteitä (ks. Silverstein 1979: 193), ja mielikuviksi kielellisistä ja sosiaalisista kontakteista (ks. Irvine 1989: 255; Gal 2002: 197). Ideologia voidaan käsittää tarkemmin tietylle vähemmistökieliselle sosiaaliselle ryhmälle ominaisena ajattelusysteeminä ja samalla sellaisten sosiaalisten arvojen systeeminä, jotka ovat ympäristöstä opittuja ja suhteellisen pysyviä ja jotka vaikuttavat ihmisten valintoihin sosiaalisessa kanssakäymisessä ja toiminnassa. Tutkimuksessani olen luokitellut kieli-ideologioihin kuuluvaksi myös omaan historiaan sekä etniseen ja kulttuuriseen identiteettiin liittyvät ajatukset, arvot, tunteet ja uskomukset niin yksilön kuin yhteisönkin tasolla. Olen tutkinut esimerkiksi sellaisia kieli-ideologisia kysymyksiä kuin mitä vähemmistökieli merkitsee sen käyttäjälle ja kieliyhteisöille, miten suhtaudutaan vähemmistökielen, monikielisyys- ja saman kielen eri varianttien käyttöön, tarvitaanko kielenhuoltoa ja kenen tehtävä se on sekä millaisia tunteita, uskomuksia, arvostuksia, neuvotteluja ja keskusteluja kysymykset kielestä herättävät. Kieli-ideologisen väittelyn ytimessä on usein kysymys vallankäytöstä, eron tekemisestä ja rajojen vetämisestä, ja olenkin tarkastellut myös eri kieli- ja kulttuurimuotoihin sekä kielenohjailuun liittyvien rajojen vetämistä.

Identiteetti on monimutkainen ja kiistelty käsite, joka määritellään eri tavoin eri tieteenaloilla. Itse käsittän sen ennen kaikkea sosiaalisen konstruktivismiin näkökulmasta (ks. esim. Gergen 2015; Burr 2003 [1995]), ja tutkimuksessani olen pyrkinyt yhdistämään identiteetin narratiivista ja diskursiivista käsitystä. Identiteetin ymmärrän moninaisena ja prosessimaisena ilmiönä, joka muuttuu tilanteiden mukaan, vaikka yksilö pyrkiikin rakentamaan eheän identiteettikertomuksen itselleen. Identiteetistä puhuessani käytän kattoterminä kulttuurista identiteettiä Stuart Hallin (2003) tarkoittamassa merkityksessä, jonka mukaan kulttuurinen identiteettimme liittyy siihen, että kuulumme joihinkin etnisiin, kielellisiin, uskonnollisiin ja kansallisiin kulttuureihin. Kulttuurin taas käsittän lähinnä kertomuksina, jotka representoivat ryhmän yhteisiä kokemuksia, suruja ja iloja ja jotka antavat merkityksen ryhmälle kuviteluna yhteisönä andersonilaisessa (Anderson 1983) merkityksessä. Näin ymmärrettynä kulttuuri on diskurssi, joka rakentaa identiteettejä tuottamalla merkityksiä ryhmästä, johon sen jäsenet voivat identifioitua. Identiteettejä on monia, koska sama ihminen

identifioituu moneenkin ryhmään. Hallin esittämän postmodernin subjektikäsitteen mukaan ei ole kiinteää identiteettiä, vaan identiteetit muovautuvat jatkuvasti. Kielikertomuksia analysoidessani olen kuitenkin kiinnittänyt huomiota siihen, että jotkin identiteettikomponentit, kuten oma kieli, etnisuus ja omakielinen kulttuuri, voivat olla pysyviä ja ryhmän sisällä jaettuja elementtejä.

Kertomista voidaan siis pitää identiteettien rakentamisen peruskeinona. Narratiiveja käytetään usein ilmaisemaan sekä yksilöllisiä että kollektiivisia (eri ryhmiin samastumisen kautta rakentuvia) identiteettejä ja niiden avulla myös neuvotellaan identiteeteistä. On tärkeä huomata, että narratiivinen välitys erottaa eletyn elämän kerrotusta esimerkiksi siinä, että eletyn elämän tapahtumat tapahtuvat tiettyssä järjestyksessä mutta kerrotun elämän tapahtumat välttämättä eivät. Ihmisen eletyn elämän kokemuksista rakennetulle narratiiville on ominaista, että siinä on mukana historiallisen aineksen lisäksi myös fiktiivinen aines. Ne kuitenkin sekoittuvat ja muodostavat yhtenäisen kertomuksen. Esimerkiksi tutkimusainestossani Bengt Pohjasen (2019) pakinoista rakentuvassa narratiivissa on osia molemmista, sekä historiallisesta että fiktiivisestä.

Tutkimukseni aineistona on painettuja media- ja kaunokirjallisia tekstejä, joita analysoin suhteessa vähemmistöjen kielipoliittiseen ja kulttuuriseen kontekstiin. Aineistoni on heterogeeninen ja koostuu kahdentyyppisistä teksteistä, jotka ovat peräisin sekä sanomalehdistä että kaunokirjallisuudesta. Olen tietoisesti valinnut heterogeenista aineistoa, koska sen kautta olen voinut antaa laajemman ja monipuolisemman kuvan tutkittavasta ilmiöstä. Mediatekstit olen kerännyt neljästä lehdestä, ja ne on kirjoitettu seitsemällä kielellä. Lehdet ovat 1) unkarin- ja romaniankielinen csángólehti *Moldvai Magyarország*, josta löytyy joitakin kirjoituksia myös csángón murteilla; 2) suomen-, kveenin- ja norjankielinen *Ruijan Kaiku*; 3) meän- ja ruotsinkielinen *Met* ja 4) meänkielinen *Meänmaa*. *Moldvai Magyaróság* poikkeaa siinä mielessä muista lehdistä, että se ei ole csángójen vaan unkarinkielisten (enimmäkseen transilvanianunkarilaisten) kirjoittama ja se edustaa usein heidän näkökulmaansa aiheisiin. Koska csángón murteilla ei ole omaa mediaa, valitsin *Moldvai Magyaróság* -lehden, joka edistää csángójen asioita. Bengt Pohjasen *Meänmaa*-lehdessä ilmestyneet tekstit ovat mielenkiintoisia siksi, että niissä kietoutuvat yhteen journalistinen ja kaunokirjallinen ilmaisutapa.

Myös aineistoni kaunokirjalliset tekstit ovat monikielisiä. Meänkielistä kirjallisuutta edustavat Bengt Pohjasen (2009, 2015, 2019) jotkin proosa- ja runoteokset, kveeninkieliset tekstit sisältävät Alf Nilsen-Børsskogin (2008, 2010) ja Agnes Eriksenin (2002) runoja, saamelainen aineisto sisältää Kirste Palton (2014) ja Rita Magga-Kumpulaisen (2006, 2013) kirjoituksia, ja transilvanianunkarilaisen transilvanismin edustajina ovat mukana Károly Kós (1921), Sándor Makkai (1937) ja Sándor Reményik (2005). Kósin ja Makkain tekstit eivät ole sanan varsinaisessa merkityksessä kaunokirjallisuuteen kuuluvia, mutta niiden ilmaisumuoto on useimmiten vahvasti metaforinen. Tästä syystä olen luokitellut ne tutkimukseni kaunokirjalliseksi enkä mediatekstiaineistoksi.

Aineistoni heterogeenisuuden vuoksi analyysin menetelmät ovat myös heterogeenisia. Olen edellä esitellyt ne narratiivi- ja diskurssintutkimuksen periaatteet, joihin analyysi perustuu. Näiden apuna olen käyttänyt sisällönanalyysia, jossa analysoidaan ja etsitään tekstistä erilaisia merkityksiä (ks. esim. Eskola & Suoranta 2005: 185–188). Menetelmäni voisi tiivistää sanomalla, että se on yhteiskunnallisesti kontekstualisoiva

lähilukua, teemoittelua, ryhmittelyä ja abstrahointia. Olen etsinyt aineistosta samankaltaisuuksia, erilaisuuksia, toistuvia piirteitä sekä poikkeamia.

Tutkimukseni tulokset ilmentävät, että vertaillut vähemmistöt ovat poliittiselta, historialliselta ja kulttuuriselta taustaltaan hyvin erilaisia ja siksi niiden kielinarratiivit ovat myös monenlaisia. Keskeisimpinä yhteisinä kertomuksina voidaan kuitenkin mainita muutama. Vähemmistökielellä kirjoittavien kertomuksista käy ilmi esimerkiksi, että kielen ja kulttuurin välillä on niin tiivis yhteys, ettei ilman omaa kieltä voi ymmärtää oman kulttuurin ydintä. Oma kieli henkilökohtaisena ja kollektiivisena henkisenä ravintona on sekä *Meänmaa*-lehden että *Moldvai Magyaráság* -lehden teksteistä rakentuvien kielikertomusten pääaineiksena. Monikielisyyttä pidetään rikkautena, ja omalle vähemmistökielille omistetaan erityinen paikka osana kulttuuriperintöä. *Moldvai Magyaráság* -lehden unkarinkielisten kirjoittajien kielikertomuksissa ja myös transilvanianunkarilaisten, Pohjasen ja saamelaisten kielikertomuksissa on vahvasti mukana ajatus siitä, että äidinkieli on oman ryhmän identiteettiperintö. Näissä kielikertomuksissa korostetaan samalla, että kieli tarvitsee ohjailua ja huoltoa täyttääkseen identiteetin vahvistamisen roolin. Pahasti uhanalaisten kielten, kuten meänkielen ja kveenin tapauksessa, on valtakielten eli ruotsin ja norjan vaikutus lisääntynyt huomattavasti sekä sanastossa että kieliopissa. Ilmiön mahdolliseksi kääntämiseksi sekä kielen prestiisin nostamiseksi on välttämätöntä ohjata kieltä. Tietoisuus oman kielen merkityksestä kulttuurissa tukee kielen elvyttämistä, säilyttämistä ja kehittämistä.

Kielellä ja uskonnolla on usein vahva sidos. Yhteinen uskonto, joka eroaa muiden ryhmien uskonnosta, toimii vahvana siteenä ryhmän sisällä. Kveeneille ja meänkielisille lestadiolainen herätysliike on ollut tällainen side. Se on tukenut aktiivisesti suomen kielen läsnäoloa ja hidastanut kielenvaihdon prosessia, koska sillä on ollut liikkeessä eräänlaisen pyhän kielen asema. Csángót erottuvat romaniankielisestä ortodoksisesta valtaväestöstä ennen kaikkea oman roomalaiskatolisen uskontonsa pohjalta. *Moldvai Magyaráság* -lehden kielikertomuksissa tulee esille, että oman uskonnon ja sen myötä oman kielen säilyttäminen onnistuu parhaiten, jos samaan kirkkoon kuuluvat menevät naimisiin keskenään, muuten romaniankielisen ortodoksi puolison kielestä tulee perheen kieli.

Meän-, kveenin- ja saamenkielisessä kirjallisuudessa ilmenevät keskeisenä kielinarratiivina vähemmistökielisten kokemukset enemmistökielisessä koulussa. Koulu nähdään kielen menettämisen paikkana, jossa lapset saavat kokea ensimmäisen kerran elämässään äidinkieltänsä kelvottomuuden. Nämä kielikertomukset ovat vahvasti tunnepitoisia, mikä selittää monenlaisten runokuvien, erityisesti metaforien käyttöä. Kaikki kuvat ilmaisevat lasten kokemuksia kielellisestä syrjinnästä ja stigmatisoinnista sekä häpeän tunteesta, ja niissä käytetään usein karitiivijohdoksia, esimerkiksi *kasvoton* ja *kieletön*. Vähemmistökieliset kokevat enemmistökielen epämiellyttäväksi, kuten kielinarratiiveissa tulee toistuvasti esille. Juuri koulun pelottavan vieraan ilmiön takia lapset pyrkivät samastumaan enemmistökielen ja sen puhujiin päästäkseen toiseuden ja vähempiarvoisuuden stigmasta. Tutkimieni kielikertomuksien joukossa Pohjasen kertomus eroaa valtavirrasta siinä merkityksessä, että samalla kun hän haluaa tulla enemmistökielisten kaltaiseksi, hän säilyttää oman kieltänsä. Saamelaisten kirjailijoiden kielikertomuksissa rinnastetaan enemmistökielen oppimiseen passiivinen vastaanpaneminen: lapsi vetäytyy omaan hiljaisuuteensa, koska hän ajattelee, että jos ei

puhu mitään, ei voi satuttaa ketään eikä voi itsekään tulla satutetuksi. Transilvanistien kielikertomuksissa ei tule lainkaan puheeksi samastumisen tarve maan enemmistökielisten kanssa, vaan niissä voi huomata pysyvää aktiivista vastaanpanemista kaikkia kielellisiä ja etnisiä assimilaatioyrityksiä vastaan, mikä kertoo vähemmistön suuresta koosta sekä siitä, että Transilvanian alue on kuulunut Unkarin valtioon.

Vähemmistökielestä kertovissa narratiiveissa kiintymystä omaan äidinkieleen ilmaistaan usein tunnepohjasella runokielellä sekä mediateksteissä että kaunokirjallisissa teksteissä. Pohjasella esimerkiksi *rieska*-metaforalla kuvataan meänkielen roolia sitä puhuvan yhteisön elämässä ja kieltä verrataan feenikslintuun, joka on kuolemattomuuden, sinnikkyuden ja uudelleen syntymisen metafora. Transilvanianunkarilaisen runoilijan Sándor Reményikin ”Sana”-runossa taas äidinkielelle tunnustetaan Jumalan sanan arvo.

Kielen ja kulttuurin rajat määrittyvät eri tavoin Romaniassa ja Pohjois-Fennoskandiassa. Rajalla oleminen sanan abstraktissa merkityksessä ilmenee usein kielenarratiiveissa. Pohjanen esimerkiksi luo yhteyttä kaikkien kanssa, jotka ovat vähemmistökielensä takia samanlaisessa ahdistavassa rajatilassa. Vähemmistö- ja enemmistökielinen maailma ovat useimmiten rinnakkaisia todellisuuksia, eivätkä nämä maailmat kohtaa toisiaan yhteisymmärryksen merkeissä. Transilvanianunkarilaisten kielikertomuksissa raja tulee esille, kun puhutaan niistä poliittisista rajoista, jotka Trianonin sopimuksen myötä ovat erottaneet Unkarin naapurimaissa asuvat unkarinkieliset unkarinunkarilaisista. Heidän narratiiveissaan korostuu kielen ja kulttuurin samuus Unkarissa puhutun unkarin ja unkarilaisen kulttuurin kanssa. Meänkieliset ja kveenit puolestaan eivät representoi samuutta suomen kielen ja suomalaisen kulttuurin kanssa.

Pohjois-Fennoskandian vähemmistöjen ja csángójen keskuudessa äidinkielen käyttäminen ei ole itsestäänselvyys, kuten se on useimmiten transilvanianunkarilaisten tapauksessa. Transilvanistit, Pohjanen ja saamelaiset kirjailijat antavat kaunokirjallisuudelle keskeisen roolin äidinkielen säilyttämisessä ja kehittämisessä ja samalla pohtivat, miten vähemmistökirjallisuus voi tulla osaksi enemmistön kansalliskirjallisuutta ja jopa maailmankirjallisuutta. On huomattava ero siinä, että kansalliskirjallisuus tarkoittaa transilvanisteille Unkarin kansalliskirjallisuutta, kun taas Pohjois-Fennoskandian vähemmistökirjailijoille se on oman kotimaansa kansalliskirjallisuus.

Yhtenä tavoitteenani oli etsiä eroja Pohjois-Fennoskandian ja Romanian suomalais-ugrilaisten vähemmistönarratiivien välillä. Näitä olenkin löytänyt runsaasti. Se taas, että transilvanistien ja Bengt Pohjasen kielikertomuksista löytyy paljon yhtäläisyyksiä, on ollut minulle suuri yllätys. Pidän erittäin mielenkiintoisena, että kahden maailmansodan välisen ajan transilvanismin ja 1900–2000-luvun vaihteen Meänmaa-aatteen välillä on tällaisia samankaltaisuuksia.

Olen pitänyt erityisen tärkeänä tutkia sitä, miten voidaan rakentaa vähemmistökielistä identiteettiä, jotta maailman monikielisyyttä ja monikulttuurisuutta ymmärretään ja jotta erilaiset kielet ja kulttuurit säilyvät. Aineistoni analyysin pohjalta voin todeta, että vähemmistökieltä voi elvyttää ja kehittää vain, jos sille annetaan prioriteetti monikielisessä ympäristössä ja jos sitä käytetään rohkeasti ja monipuolisesti. Elvyttäminen onnistuu helpommin, jos kielen puhujia on paljon ja he ovat tietoisia oman kiellensä tärkeydestä. Kielikertomuksista näkyy myös se, että vähemmistökielen puhujan

kielivalinnat eivät ole vain yksityisiä valintoja, vaan niitä voidaan tulkita kielipoliittisina valintoina. Puhuja arvioi jatkuvasti suhdettaan omaan kieleensä ja muihin kieliin. Kieleen suhtautumisella on erilaisia muotoja, ja ne heijastavat erilaisia kieli-ideologioita.

Tutkimukseni tarjoaa runsaasti mahdollisia jatkotutkimusaiheita. Tutkittavien suomalais-ugrialaisten vähemmistöjen piiriä voisi laajentaa ja ottaa mukaan esimerkiksi ruotsinsuomalaiset ja norjansuomalaiset ja ehkä székelytkin, joita joskus pidetään omana ryhmänään. Se antaisi laajempaa sosiaalista merkitystä tutkimukselleni, ja tulokset rikastuttaisivat kuvaa moninaisesta vähemmistökielisestä todellisuudesta.

Lähteet

Aineistolähteet

- ERIKSEN, AGNES 2002: Kasvottoman kansan lapsi. – *Arina. Pohjoismainen kveenitutkimuksen aikakausjulkaisu* 1 s. 104.
- KÓS, KÁROLY 1921: Kiáltó szó Erdély, Bánság, Kőrösvidék és Máramaros magyarságához. – Kós Károly, Zágoni István & Paál Árpád, *Kiáltó szó. A magyarság útja. A politikai aktivitás rendszere* s. 1–5. Kapu könyvek. Idegennyelvű Folyóirat Kiadó Leányvállalat http://adatbank.transindex.ro/html/cim_pdf1374.pdf (30.5.2022)
- MAGGA-KUMPULAINEN, RITA 2006: *Sarvikiela*. Tampere: Pilot-kustannus Oy.
- 2013: Drága anyanyelvem. – Domokos Johanna (toim.), *Finneki! Multikulturális irodalmi olvasókönyv* s. 129–135. Győr: AmbrooBook.
- MAKKAI, SÁNDOR 1937: Nem lehet. – *Láthatár* 2 s. 49–53. Budapest. http://adatbank.transindex.ro/html/cim_pdf1527.pdf (30.5.2022)
- NILSEN-BØRSSKOG, ALF 2008: Entinen kylä. – Alf Nilsen-Børsskog, *Muiston maila* s. 32–34. Indre Billefjord: Idut.
- 2010: Kantaatti pienele kansale. – Alf Nilsen-Børsskog, *Poiminttoi* s. 35–41. Børselv: Kainun instituutti – Kvensk institutt.
- PALTO, KIRSTE 2014: A lappok. – Nils-Aslak Valkeapää, Kirste Paltto, Klemetti Näkkäljärvi & Kádár Zoltán, *Lappok* s. 14–105. Budapest: Nap Kiadó.
- POHJANEN, BENGT 2009: *Jopparikuninkhaan poika*. Överkalix: Barents Publisher.
- 2015: *Flyende dikter – Karkaavia runoja*. Överkalix: Barents Publisher.
- 2019: *Vaihettaa kieltä, vaihettaa naamaria*. Överkalix: Barents Publisher.
- REMÉNYIK, SÁNDOR 2005: Az ige. – Dávid Gyula (toim.), *Reményik Sándor Összes verse. I.* s. 298. Kolozsvár–Budapest: Polis–Kálvin–Luther.

Kirjallisuuslähteet

- ANDERSON, BENEDICT 1983: *Imagined communities. Reflections on the origin and spread of nationalism*. London: Verso.
- BURR, VIVIEN 2003 [1995]: *Social constructionism*. Toinen laitos. London: Routledge.
- ESKOLA, JARI – SUORANTA, JUHA 2005: *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. 7. painos. Tampere: Vastapaino.
- GAL, SUSAN 2002: Language ideologies and linguistic diversity. Where culture meets power.

- Keresztes László & Maticsák Sándor (toim.), *A magyar nyelv idegenben* s. 197–204. Debrecen: Debreceni Egyetem.
- GERGEN, KENNETH J. (toim.) 2015: *An invitation to social construction*. Kolmas laitos. Thousand Oaks, CA: Sage.
- HALL, STUART 2003: Kulttuuri, paikka, identiteetti. – Mikko Lehtonen & Olli Löytty (toim.), *Erilaisuus* s. 85–128. Suomentanut Juha Koivisto. Tampere: Vastapaino.
- HEIKKINEN, VESA 2012: Ideologia. – Vesa Heikkinen, Eero Vuotilainen, Petri Lauerma, Ulla Tiililä & Mikko Lounela (toim.), *Genre-analyysi – tekstilajitutumuksen käsikirja* s. 112–119. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press.
- HÄGG, SAMULI – LEHTIMÄKI, MARKKU – STEINBY, LIISA 2009: *Näkökulmia kertomuksen tutkimukseen*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- IRVINE, JUDITH T. 1989: When talk isn't cheap. Language and political economy. – *American Ethnologist* 16 (2) s. 248–267.
- JAWORSKI, ADAM – COUPLAND, NICOLAS 2006: Introduction. Perspectives on discourse analysis. – Adam Jaworski and Nicolas Coupland (toim.), *The discourse reader* s. 1–37. Abingdon, New York: Routledge.
- M. BODROGI, ENIKŐ 2007: Revitalizing minority language and ethnic identity. The case of the Kvens in Norway. – *Études Finno-Ougriennes* Tome 39. s. 123–145. Paris: L'Harmattan.
- 2009: Aspects of collective identity in the case of Kvens. – Jarmo Lainio, Annaliina Gynne & Raija Kangassalo (toim.), *Transborder contacts and the maintenance of Finnishness in the diaspora* s. 83–96. Eskilstuna: Mälardalen University.
- 2016: Az anyanyelven alkotás esetlegessége? – Veres Károly (toim.), *Egyediség és véletlen* s. 103–117. Interdiszciplináris párbeszéd 4. Egyetemi füzetek 30. Kolozsvár: Egyetemi Műhely Kiadó, Bolyai Társaság.
- MOLNÁR BODROGI, ENIKŐ 2015: Kieli-iteolokioita vähemistöavisissa. – *Virittäjä* 119 (4) s. 525–558.
- 2019: Dissenting narratives of identity in Saami, Meänkieli and Kveen literatures. – *Revista Româna de Studii Baltice și Nordice / The Romanian Journal for Baltic and Nordic Studies* 11 (1) 19–55. <https://balticnordic.hypotheses.org/files/2019/10/05.-Bodrogi.pdf> (23.5.2022).
- 2020a: Modernization and language loss in the Meänkieli community. – *Revista Româna de Studii Baltice și Nordice / The Romanian Journal for Baltic and Nordic Studies* 12 (2) s. 67–88. <https://balticnordic.hypotheses.org/files/2020/12/06.-Molnar.pdf> (23.5.2022).
- 2020b: The voice crying (or calling?) in the wilderness. Possible similarities between Transylvaniam and Meänmaa-idea. – Johanna Domokos & Johanna Laakso (toim.), *Multilingualism and multiculturalism in Finno-Ugric literatures* 2 s. 113–133. Wien: Lit Verlag.
- PIETIKÄINEN, SARI – MÄNTYNEN, ANNE 2009: *Kurssi kohti diskurssia*. Tampere: Vastapaino.
- PÄLLI, PEKKA 2003: *Ihmisyhmä diskurssissa ja diskurssina*. Acta Universitatis Tamperensis 910. Tampere: Tampereen yliopisto.
- PÄLLI, PEKKA – LILLQVIST, ELLA 2020: Diskurssianalyysi. – Milla Luodonpää-Manni, Markus Hamunen, Reetta Konstenius, Matti Miestamo, Urpo Nikanne & Kaius Sinnemäki (toim.), *Kielentutkimuksen menetelmiä II* s. 374–411. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- SILVERSTEIN, MICHAEL 1979: Language structure and linguistic ideology. – Paul R. Cline, William F. Hanks & Carol L. Hofbauer (toim.), *The elements. A parasession on linguistic units and levels* s. 193–247. Chicago: Chicago Linguistic Society.
- SINTONEN, TEPPO 1999: *Etninen identiteetti ja narratiivisuus. Kanadan suomalaiset miehet elämänsä kertojina*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Verkkolähteet

SAARANEN-KAUPPINEN, ANITA – PUUSNIEKKA, ANNA 2006: KvaliMOTV – Menetelmäopetuksen tietovaranto. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto. <https://www.fsd.tuni.fi/menetelmaopetus/> (23.5.2022).

Enikő Molnár-Bodrogi: *”Kieli on sielun sormenjäljet”*. Pohjois-Fennoskandian ja Romanian suomalais-ugrialaisten vähemmistöjen kielinarratiivit identiteetin rakentajana. Acta Universitatis Ouluensis. Series B Humaniora 194. Oulu: Oulun yliopisto 2022. Kirja on luettavissa osoitteessa <http://urn.fi/urn:isbn:9789526232447>.

Kirjoittajan yhteystiedot:
eniko.molnar@ubbcluj.ro